

ÇOCUK HAKLARI BEYANNAMESİ İLKELERİNİN TÜRK HUKUK SİSTEMİNE ETKİSİ (*)

Doç. Dr. Ali Naim İNAN (**)

Bir toplum, çeşitli unsurların bir araya gelmesi ile oluşur. Bu unsurların, şüphe yok ki, en önemlisi ve ilki insan dolayısıyla çocuktur. Toplumun geleceği, çocuklarının bedenlen, ruhen, ahlâken ve fikren iyi gelişmesine ve eğitilmesine bağlıdır. Bu ise, çocuğun toplum içindeki hukukî durumunu düzenliyen kurallarla yakından alâkâlıdır. Bu kuralların, insan haysiyet, hak ve hürriyetlerine uygun düzenlenmesinde ferdin (çocuğun) olduğu kadar, millî ve milletlerarası toplumun, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin deyişi ile "insanlık ailesi" nin de çıkarları vardır. Bu düzenlemenin insan haysiyet, hak ve hürriyetlerine uygunluğu, ferdin (çocuğun) ve toplumun geleceğinin teminatını teşkil eder.

(*) BİBLİYOGRAFYA:

ARSEL, İlhan: Türk Anayasa Hukuku'nun Umumi Esasları Ank. 1962; BERKİ, Osman Fazıl : Yeni Vatandaşlık Kanununun Tabiyetin Kazanılması ve Kaybı Hakkında Kabul Ettiği Esaslar, Ord. Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'e Armağan Ank. 1964; BİLGE, Suat: İçtimai Meseleler Komisyonu Çalışmaları ve Çocuk Hakları Beyannamesi, İnsan Hakları Der. 1950 sayı 44-45 sah. 26; ÇAĞLAYAN, M.Muhtar: Fuhşiyata Tahrik, Fuhuş için aracılık ve kadın ticareti, İst. Baro Der. 1955 cilt XXIX sayı 4. sah. 160 ved., DOBLER, Alois: Der Völkerrechtliche Schutze des Kindes, Diss. Zürich 1959; İNAN, Ali Naim: Çocuk Hukuku, İst. 1968.; MERAY, Seha L.: Devletler Hukukuna Giriş Cilt I. 2. Bası, Ank. 1960.; De MORSIER, Jeanne-Marie Small: Le Mouvement Internationale de Protection de L'enfance.; ÖZMAN, M.Aydoğan: İnsan Hakları ile ilgili Metinler, Ank. 1967.; TALAS, Cahit: Sosyal Güvenlik, İnsan Hakları Yılığ, Ank. 1954 sah. 279.; VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet: TMH. Cilt I. Cüz 2 Şahsın Hukuku 6. Bası, İst. 1960.; ZEVKLİLER, Aydın: Türk Hukukunda Korunmaya Muhtaç Çocuklar AÜHF. Der. Cilt XXV (1968) sayı 1-2 sah. 173.

KISALTMALAR

agb.: adı geçen broşürü; age.: adı geçen eseri; agm.: adı geçen makalesi; agt.: adı geçen tezi; Ank.: Ankara; bkz.: bakınız; Der.: dergisi; fik.: fıkra, fıkrası; İst.: İstanbul; karş.: karşılaştırmız; K.: Kanun, kanunun, kanununun; mad.: madde, maddesi; MK.: Medenî Kanun; Muk.: mukayese ediniz; RG.: Resmî Gazete; sah.: sahife; ved.: ve devamı.

(**) A.Ü.Eğitim Fakültesi "Çocuk Hakları ve İlgili Kurumlar"dersi öğretim üyesi

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine büyük ölçüde benzeyen "Çocuk Hakları Beyannamesi" ilkelerinin Millî Mevzuatta (Türk Hukuk Sisteminde) ne şekilde ve ne ölçüde bir teminata bağlandığının bilinmesinde büyük fayda vardır. Kaldı ki, aile içinde ve dışında olsun, çocukların bedenlen, ruhen, ahlâken ve fikren iyi gelişebilme ve eğitilebilme, korunma ve geleceğe hazırlanma haklarının tümü olarak adlandırabileceğimiz "Çocuk Hakları"nın ve bu hakları dile getiren milletlerarası beyanname ilkelerinin Millî Hukuktaki (Türk Hukuk Sistemindeki) etkilerinin tetkiki, 1968 yılının "İnsan Hakları Yılı" olarak ilân edilmiş olması⁽¹⁾ bakımından, başka bir anlam taşır.

Bu çalışmada, sıra ile "Çocuk Hakları Beyannamesinin Tarihçesi", "Çocuk Hakları Beyannamesinin Metni" ve "Çocuk Hakları Beyannamesi İlkelerinin Türk Hukuk Sistemindeki Etkisi" tetkik edilmiştir.

I - ÇOCUK HAKLARI BEYANNAMESİNİN TARİHÇESİ :

"Çocuk ve Çocuk Hakları Korunmalıdır" ilkesi çok eskiden beri kabul edilmiştir. Çünkü, çocuk, bedenî, ruhî, ahlâkî ve fikri gelişmesi bakımından korunmaya muhtaç bir varlıktır⁽²⁾. Fakat ,bu korunmanın eskiden olduğu gibi, bugün dahi herşeyden evvel ana-babaya yani aileye bırakılmış olması, çocuğun ve çocuk haklarının korunmasının milletlerarası alanda ele alınmasını bir hayli geçiktirmiştir⁽³⁾.

XV. Asrın sonlarında, İspanyalı filozof V i v e s, hukukî ilkelerden ziyade, eğitim ilkelerini muhtevi olan çocukların korunması fikrini ilk defa ortaya atmıştır⁽⁴⁾.

Bunu takiben, XVIII. asrın sonlarında P a s t o l o z z i, fakir çocukların bilgisizliği ve sefaleti; XIX. asrın ilk yarısında S h a f t e s b u r y, işçi çocukların çalışmalarının kötüye kullanılması; XIX. asrın sonunda Dr. B u d i n, analığın ve çocukluğun korunması hakkındaki düşünce ve fikirlerini cesaretle ortaya atarak, çocuğun ve çocuk haklarının milletlerarası alanda da korunması zorunluluğunun ilk öncüleri olmuşlardır⁽⁵⁾.

(1) Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 20. Aralık 1965 tarihli ve 2081 (XX) sayılı ve 19 Aralık 1966 tarihli ve 2217 (XXI) sayılı kararlarına bkz. (ÖZMAN, M. Aydoğan: İnsan Hakları ile İlgili Metinler, Ank. 1967, sah. VIII den)

(2) İNAN, Ali Naim: Çocuk Hukuku, İst. 1968, Giriş § 1. sah. 3 ved.

(3) İNAN, age. I. Kısım, 3. Ayırım § 2 sah. 80; ZEVKLİLER, Aydın: Türk Hukukunda Korunmaya Muhtaç Çocuklar, AÜHF. Der. Cilt XXV (1968) sayı 1-2. sah. 173.

(4) MORSIER, Jeanne-Marie Small: Le Mouvement Internationale de Protection de l'enfance (teksir edilmiş broşür) sa. 1 ved.

(5) De MORSIER, agb. sah. 2

Çocukların ve çocuk haklarının korunmasının milletlerarası alanda esaslı bir şekilde ele alınması, cinsiyet, dil, milliyet, ırk, renk, sosyal bakımdan, dinî inanç ve fikir farkı yapılmaksızın çocuklara karşı insanlığın sorumlu olduğu fikrinin kabulü ile olmuştur⁽⁶⁾.

1914 - 1918 Dünya Savaşının politik ve bilhassa ekonomik sahadaki neticeleri, gençleri ve çocukları geniş ölçüde etkilemiştir. Genç kuşakları, açlık ve hastalıklardan korumak ve yersizlikten kurtarmak çabaları milletlerarası sahada yardım faaliyetlerinin artırılmasını zorunlu kılmıştır. Bu yardım faaliyetlerinin öncülüğünü yapan İngiliz E g l a n t y n e J e b b 'in "Çocukları kurtarın" çağrısı gerekli alâkayı görmüş ve yardımların yağmasına vesile olmuştur⁽⁷⁾.

Milletlerarası Kızılhaç Komitesinin himayesinde çeşitli memleketlerin temsilcileri Cenevre'de bir araya gelerek 1920 yılında tamamen özel mahiyette olarak kurdukları "Milletlerarası Çocuklara Yardım Birliği (=UISE=Union Internationale de Secours aux Enfants)"⁽⁸⁾, bir taraftan gayeleri arasında bulunan savaştan zarar görmüş memleketlerin çocuklarının acil ihtiyaçlarını gidermeğe çalışırken diğer taraftan geniş çapta ve devamlı olarak çocukları koruma çarelerinin araştırılmasına da gayret sarfediyordu.

"Londra Çocuklara Yardım Fonu"⁽⁹⁾ ve Milletlerarası Çocuklara Yardım Birliği kurucularından Eglantyne Jebb⁽¹⁰⁾, 1922 yılında, ileride "Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi" adını alacak beyannamenin esaslarını teşkil eden bir dibaçe ve bir kaç maddeden ibaret "Çocuk Hakları Beyannamesi"nin ön tasarısını hazırladı. Eglantyne Jebb tarafından hazırlanan bu çocuk hakları beyannamesi ön tasarısı "dünyadaki çocuklara asgarî bir ihtimam gösterilmelidir" ana fikrine dayanmakta idi⁽¹¹⁾. Bu ön tasarının esaslarından faydalanarak kale-

(6) DOBLER, Alois: Der Völkerrechtliche Schutze des Kindes, Diss, Zurich 1959, sah. 4; De MORSIER, agb. sah. 1; İNAN, age. I. Bölüm, 3. Ayırım § 2. sah. 80

(7) Die Internationale Vereinigung für Jugendhilfe, Ziele, Aufbau, Arbeitsgebiete sah. 2; De MORSIER, agb. sah. 7; İNAN, age. I. Bölüm, 3. Ayırım § 3. sah. 95

(8) Milletlerarası Çocuklara Yardım Birliği (=UISE), 1921 yılının Temmuz ayında, merkezi Brüksel olarak kurulan "Milletlerarası Çocukları Koruma Birliğinin"den ayrı bir kuruluş. Yalnız, bu iki kuruluş, 20 Eylül 1946 tarihinde merkezi Cenevre olmak üzere "Milletlerarası Çocukları Koruma Birliği (=UIPE=Union Internationale de Protection de L'enfance)" adı altında birleşmiştir. bkz. İNAN, age. I. Bölüm 3. Ayırım § 2. III. A. sah. 83 ve § 3. II. A. sah. 95

(9) Bu fon, 1919 yılında Londrada tesis edilmiştir. bkz. DOBLER agt. § 18 sah. 101.

(10) E g l a n t y n e J e b b, 1876-1928 yılları arasında yaşamıştır.

(11) İNAN, age. I. Bölüm, 3. Ayırım § 4 sah. 96.

me alınan Cenevre “Çocuk Hakları Beyannamesi”ni, 1923 yılında, Milletlerarası Çocuklara Yardım Birliği yayınladı ⁽¹²⁾.

Aynı yıllarda “Milletlerarası Kadınlar Meclisi” de bir çocuk hakları beyannamesinin yayınlanmasını düşünmüş ve her çocuğun normal bedenî, ruhî ve fikrî gelişmesinin belirli bir sosyal durumda korunmasını toplumun sorumluluğu olarak mütealâ etmiştir. Meclis, bu şartların gerçekleştirilebilmesinin de ,doğumdan ve okul çağından evvel çocuğa ve anasına, okul çağındaki çocuğa ihtimam göstermek, çocukların iş sahalarını ve saatlerini sınırlamak, suçlu çocuklar hakkında tedbirler almak, çocukları korumak için millî kuruluşlar meydana getirmek ve milletlerarası konferansları toplamak hususlarının nazara alınmasına bağlı olduğu fikrini ileri sürmüştür ⁽¹³⁾.

Milletlerarası Çocuklara Yardım Birliğinin ve Milletlerarası Kadınlar Meclisinin gayretleri ile Milletler Cemiyeti Genel Kurulu, Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesini 26 Eylül 1924 tarihinde kabule şayan bulup, beynamede yer alan ilkelerin çocukları koruma alanındaki faaliyetlerinde üyelerine yol gösterici olmasını temenni etmiştir ⁽¹⁴⁾.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı kurulduktan sonra, Ekonomik ve Sosyal Haklar Meclisinin bir istişarî organı olarak faaliyette bulunan “Sosyal Sorunlar Meclisi”, 3. Nisan 1950 tarihinde yaptığı toplantısında, evvelki tecrübelerden istifade ederek ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesindeki modern anlayışa göre Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesine yaptığı ilâvelerle hazırlanan tasarıyı onüç olumlu, üç çekimser oyla kabul etti ⁽¹⁵⁾.

⁽¹²⁾ Birlik tarafından yayınlanan Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi şu ilkeleri ihtiva etmekte idi:

- 1-Çocuk normal bedenî ve ruhî gelişmesini sağlayacak imkânları;
- 2-zaruret halinde ilk yardımın kendisine yapılmasını;
- 3-ırkı, uyrukluluğu ve dini nazara alınmadan talep edebilmelidir.
- 4-Bedenen ve aklen kusurlu olan çocuklara bakılmamalıdır.
- 5-Çocuğun iş alanlarında kötüye kullanılmaları önlenmelidir.
- 6-Çocuk, ileride hayatını kazanabileceği ve yeteneklerine uygun bir mesleki terbiyeyi elde etmelidir.
- 7-Çocuk hem cinslerini sevecek şekilde yetiştirilmelidir. krş. DOBLER, agt. § 18

sah. 102

⁽¹³⁾ DOBLER agt. § 18. sah. 102

⁽¹⁴⁾ DOBLER agt. § 18 sah. 103; Congres Balkanique de la protection de l'enfance, Deuxieme Congres (Genève 1939) zabıtları.

Bizzat “C a z i M. K e m a l” tarafından 1931 yılında imza edilen bu beyannamenin tam metni için bkz. İNAN, agt. I. Bölüm 3. Ayırım § 4 sah. 97 ve aynı sahife dipnotu 209 da zikredilen zabıtlar.

⁽¹⁵⁾ BİLGE, Suat: İçtimaî Meseleler Komisyonunun Çalışmaları ve Çocuk Hakları Beyannamesi, İnsan Hakları Der. 1950, sayı 44-45, sah. 26; Tasarı çalışmaları hakkında geniş bilgi için DOBLER agt. § 18 Sah, 106 ved.

Bu arada, 1948 yılında Milletlerarası Çocukları Koruma Birliği, 1924 yılında kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesini tadil etmiş ve 1950 yılında da yeni metni yürürlüğe koymuştur. Yine aynı yılda, Milletlerarası Çocukları Koruma Birliği, fikrî esasları bakımından 1924 Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesinin aynı olan tadil edilmiş bu metni Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonuna tevdi etmiştir (16).

1957 yılında İnsan Hakları Komisyonu Ekonomik ve Sosyal Haklar Meclisi, Çocuk Hakları Beyannamesini İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine bağlı olarak inceleyip, bazı hazırlıklar yaptı ve tasarımı bu husustaki düşüncelerini öğrenmek üzere alâkalı 21 üye devlete gönderdi. Üye devletlerden bazıları basit bir beyanname ilânından ziyade, hukukî bakımdan üyeleri bağlayıcı bir antlaşmanın yapılmasını tercih ettiklerini bildirdiler. Fakat, üye devletlerin çoğunluğu, uygulanmaya konulması zarureti olmayan genel ilkeleri ihtiva eden bir beyannamenin ilânına taraftar oldukları cevabını verdiler. Ekonomik ve Sosyal Haklar Meclisinin, bu düşünceler alındıktan sonra hazırladığı yeni tasarı, 19. Ekim 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Teşkilâtının alâkalı kurullarında (Sosyal, İnsanlık, ve Kültür Sorunları Meclisinde) Güney Afrika Birliği ve Kamboçya temsilcilerinin çekimser oyuna karşı 70 devlet temsilcisinin olumlu oyu ile kabul edildi (17).

Bu uzun hazırlıkların tamamlanmasından sonra, 20. Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1386 (XIV) sayılı kararıyla "Çocuk Hakları Beyannamesini" kabul etmiştir.

II - ÇOCUK HAKLARI BEYANNAMESİ METNİ :

20. Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilen "ÇOCUK HAKLARI BEYANNAMESİ"nin tam metni şöyledir (18) :

(16) DOBLER, agt. § 18 sah. 110

(17) Unicef and the Rights of The Child adlı broşür sah. 6

(18) Çocuk Hakları Beyannamesinin Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilen İngilizce tam metni için bkz. Human Rights (1968, International Year for Human Rights), A compilation of international instruments of the united nations, United Nations Publications, Printed in Switzerland, January, 1968. Bu beyannamenin almanca metni için bkz. Erklärung der Rechte des Kindes (Oesterreichische Liga für die Vereinten Nation tarafından yayınlanan broşür) sah. 5 ved.

"Çocuk Hukuku" (İst. 1968 sah. 98) adlı kitabımıza, çalışmalarımız sırasında, çocuk Hakları Beyannamesinin son değişiklikleri de içine alan tam resmî metnini tedarik edemediğimiz için, Türk Ansiklopedisinde (Cilt XII, Fasikül 90, Ank. 1963, sah. 101) yayınlanan özet metni almayı uygun bulmuştuk.

Çocuk Hakları Beyannamesi

Ö n s ö z

Bu beyannamede, Birleşmiş Milletler Halklarının, insan temel haklarına ve insan haysiyet ve değerine olan inançlarını teyit ettiklerini ve sosyal ilerlemeyi ve daha geniş hürriyetler içinde daha iyi hayat koşullarını geliştirmeye karar verdiklerini;

Birleşmiş Milletlerin, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ve diğer herhangi bir akide, millî veya sosyal menşee, servet, doğum veya başka halleri dolayısıyla herhangi bir fark gözetmeksizin, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ilân ettikleri haklardan ve hürriyetlerden herkesin istifade edeceğini;

Bedenî ve fikrî olgunluğunun eksikliğinden dolayı, doğumdan sonra olduğu kadar doğumdan evvel de, çocuğun, yeterli hukukî koruma dahil, güvenliğe ve bakıma ihtiyacı olduğunu;

Bu özel güvenliğe olan ihtiyacın 1924 Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesinde ifade edildiğini ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ve çocukların esenliği ile ilgili özel ve milletlerarası kuruluşların tüzüklerinde kabul edilmiş olduğunu;

İnsanlığın, sahip olduğu en iyi şeyleri çocuğa vermekle yükümlü olduğunu nazara alan

Genel Kurul,

Çocuğun, mesut bir çocukluk devresine sahip olmasını temin ve gerek kendi, gerek toplum çıkarı bakımından burada belirtilen haklardan istifade etmesi için bu Çocuk Hakları Beyannamesini ilân eder ve ana-babaları, erkek ve kadınları, fert olarak; özel kuruluşları, mahalli makamları ve millî hükûmetleri bu hakları kabule ve aşağıdaki ilkelere göre konulacak kanunlarla ve alınacak tedbirlerle onların uygulanmasına gayret sarfetmeye çağırır:

- 1-Çocuk, bu beyannamede yer alan haklardan istifade etmelidir. Her çocuk, kendisinin ya da ailesinin ırkı, rengi, cinsiyeti, dili, dini, siyasi veya herhangi bir akîdesi, millî veya sosyal menşee, serveti, doğumu veya herhangi bir hali dolayısıyla hiçbir fark veya ayrıcalık gözetmeksizin ve istisnasız ve beyannamedeki haklara sahip olmalıdır.
- 2-Çocuk, özel bir himayeden istifade edebilmeli; ona hürriyet ve haysiyet içinde sıhhatli ve normal şekilde bedenî, fikrî, ahlâkî,

ruhî ve sosyal yönden gelişmesini sağlayacak imkân ve kolaylıklar kanun ve diğer vasıtalarla temin edilmelidir. Bu maksatla hazırlanan kanunlarda çocuğun çıkarları önemle göz önünde bulundurulmalıdır.

- 3-Çocuk, doğduğu andan itibaren bir ad ve tabiyet sahibi olmağa hak kazanmalıdır.
- 4-Çocuk, sosyal güvenlikten istifade etmelidir. O sıhhatli bir şekilde büyümek ve gelişmek hakkına sahip olmalıdır. Bundan dolayı, çocuk ve anası, doğumdan önce ve sonra uygun özel bakıma ve himayeye hak kazanmalıdır. Çocuğun yeterli beslenmeye, meskene, dinlenmeye ve tıbbî bakıma hakkı vardır.
- 5-Bedenî, fikrî veya sosyal bir illetten muzdarip çocuk, özel durumunun icap ettirdiği, özel tedavi; eğitim ve ihtimam görmelidir.
- 6-Kişiliğinin tam ve ahenkli bir tarzda gelişebilmesi için çocuğun sevgi ve anlayışa ihtiyacı vardır.

Çocuk mümkün olduğu kadar ana-babasının ihtimam ve sorumluluğu altında ve herhalde hissî bir bağlılık ve ahlâki ve maddî bir güvenlik ortamı içinde büyümek imkânına sahip olmalıdır. Küçük yaştaki çocuk, istisnâî durumlar dışında, anasından ayrılmamalıdır. Toplum ve kamu makamları, ailesiz ve muhtaç durumda olan çocuklara özel bakım göstermekle yükümlüdür. Çok çocuklu ailelere devletin ödenekleri ve yardımları şayanı arzudur.

- 7-Çocuk, hiç olmazsa ilk öğretim derecesinde ücretsiz ve zorunlu bir eğitim almağa hak kazanmalıdır. Çocuğa, genel kültürünü ilerletecek ve yeteneklerini, şahsî muhakemesini, ahlâki ve sosyal sorumluluğunu geliştirecek ve topluma faydalı bir üye olmasını sağlayacak eşit imkânlar esasına dayanan bir eğitim verilmelidir.

Çocuğun çıkarları, onun eğitimi ve ona rehberlik sorumluluğunu taşıyanlar için yol gösterici prensip olmalıdır. Bu sorumluluk herkesten evvel çocuğun ana-babasına aittir.

Çocuğa eğitimle aynı amaca yöneltilmiş oynama ve dinlenme fırsatı verilmeli; toplum ve resmî makamlar bu haklardan istifadeyi geliştirmeğe gayret sarfetmelidirler.

- 8-Çocuk, hertürlü ahvalde ilk himaye ve yardım gören olmalıdır.

9-Çocuk, ihmalin, zulmün ve istismarın her nev'ine karşı korunmalıdır. Çocuk, hiçbir şekilde ticaretin konusu olamaz. Çocuk uygun asgarî bir yaştan önce istihdam edilmemeli ve sıhhatine veya eğitimine veya bedenî, fikrî, ahlâkî gelişmesine engel teşkil edecek bir meslek veya işte istihdama zorlanmamalı veya istihdamına müsaade edilmemelidir.

10-Çocuk, ırkî, dinî veya başka ayrıcalıkların (küçük düşürücü durumların) gerektirdiği muamelelere karşı korunmalıdır. Enerjisi ve yeteneklerini hemcinslerinin hizmetine adayabilmesi için çocuk, anlayış, sabır, evrensel sulh, dostluk, evrensel kardeşlik ruhu ve düşüncesi içinde yetiştirilmelidir.

III - ÇOCUK HAKLARI BEYANNAMESİ İLKELERİNİN TÜRK HUKUK SİSTEMİNE ETKİSİ :

A - Birinci İlke :

“Her çocuk, kendisinin ya da ailesinin ırkı, rengi, cinsiyeti, dili, dinî, siyasî veya herhangi bir akidesi, millî veya sosyal menşei, serveti, doğum veya herhangi bir hali dolayısıyla hiçbir fark ve ayrıcalık gözetilmeksizin ve istisnasız bu beyannamedeki haklardan istifade etmelidir” ⁽¹⁹⁾.

Çeşitli devletlerin pek yakın geçmiş uygulamalarının, politik ve dünya görüşü sistemlerine uygun olarak, aynı ırktan olmayan veya aynı dünya görüşüne sahip olmayan kimseleri, hatta gaddarca çocukları öldürmek, sürmek, kötü muamelelere tabi tutmak suretiyle insan hak ve hürriyetlerine karşı gösterilen sert ve müsamahasız hareketlerin örnekleri ile dolu olması ⁽²⁰⁾, “İnsan Haklar Evrensel Demeci”nin 2. maddesinin I. fıkrası hükmünün vaz'ına sebep teşkil etmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Demecinin 2. mad. I. fık. hükmüne benzer şekilde vaz'edilen “Çocuk Hakları Beyannamesi”nin bu birinci ilkesi, genel bir kural olarak, “Eşitlik” kenar başlığı adı altında Anayasamızın 12. maddesinin I. fık. sında aynen” Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir” şeklinde ifade edilmiş ve yine bu eşitlik “düşünce

⁽¹⁹⁾ Bu kısımda ilkeler, ana fikre sadık kalmak suretiyle özet olarak alınmıştır.

⁽²⁰⁾ DOBLER, agt. § 20 sah. 117; TALAS, Cahit: Sosyal Güvenlik, İnsan Hakları Yılığ, Ank. 1954 sah. 279 ve bilhassa VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet: TMH. Cilt I cüz 2 Şahsın Hukuku 6. B. § 3 sah. 25 ved. ve dipnotu 5, § 5 sah. 35 ve dipnotu 11.

ve inanç hak ve hürriyetleri” bakımından 19. mad. I. fık.sında “herkes vicdan ve dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir” hükmü ile tekrar edilmiştir.

Medenî Kanunumuz da, 8. maddesinde her şahsın, “medenî haklardan istifade” edeceğini; “binaenaleyh, kanun dairesinde haklara ve borçlara ehil olmakta” herkesin müsavi olduğunu ve 27. mad. II. fıkrasında çocuğun, “sağ doğmak şartıyla ana rahmine düştüğü andan itibaren medenî haklardan istifade” edeceğini hükme bağladığı gibi, 23. maddede kişilerin, “medenî haklardan ve onları kullanmaktan kısmen olsun feragat edemeyecekleri” ve 24. madde de, “şahsî menfaatlerinde haksız tecavüze uğrayan” kimsenin “hakimden tecavüzün men’ini talep” edebileceğini belirtmiştir.

Genellikle kabul edildiğine göre, gerek Anayasamızın, gerek Medenî Kanunumuzun hükme bağladığı “Hukukî Eşitlik” ilkesi yabancılar için de uygulama görür. Bununla beraber, Anayasamızın 13. mad. hukukî eşitliğin yabancılar bakımından “milletlerarası hukuka uygun olarak, kanunla” sınırlanabileceği kuralını vazetmiştir. Medenî kanunumuz da 8. maddesinde “kanun dairesinde” deyiimi ile hukukî eşitlik ilkesinin bazı özel durumlar dolayısıyla, istisnalarının yani eşitsizliklerin olabileceğini kabul etmiştir (21).

B - İkinci İlke :

“Her Çocuğa, hürriyet ve haysiyet içinde sıhhatli ve normal şekilde bedenî, fikrî, ahlâkî, ruhî ve sosyal yönlerden gelişmesini sağlayacak imkân ve kolaylıklar kanun ve diğer vasıtalarla temin edilmelidir. Bu maksatla hazırlanan kanunlarda çocuğun çıkarları önemle göz önünde bulundurulmalıdır”.

Çocuk Hakları Beyannamesinin bu ilkesinin etkisini herşeyden evvel Anayasamızın 35. mad. II. fıkrasının “Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri,..... çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilâtı kurar” hükmünde bulmaktayız. Binaenaleyh, Anayasamızın bu genel kural ve direktifine uygun olarak, devlet, çocuğun bedenlen, ruhen, fikren ve ahlâken korunmasını ve gelişmesini temin edecek kanunî tedbirleri alacak ve gerekli teşkilâtı kuracaktır. Devlet, toplumun bir unsuru olan çocuğun, “temel hak ve hürriyetini” kısıt-

(21) Bu istisnaî mahiyetteki eşitsizlikler, kamu hukuku sahasında olabileceği gibi, bilhassa konumuz yani çocukların bu haklardan istifadesi yönünden, özel hukuk sahasında da kendisini gösterir. Örnekler için bkz. VELİDEDEOĞLU ag. Şahsın Hukuku § 5 sah. 35-45.

hyan “siyasî, iktisadî ve sosyal engelleri” kaldırmak, onun, “maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamakla görevlidir (Anayasa Madde 10.)”.

Çocuk, bedenlen, ruhen, fikren ve ahlâken korunmada ve gelişmede herhangi bir tehlikeye maruz kaldığında, bir vatandaş olarak Anayasamızın 49. mad. I. fıkrasında “herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşabilmesi ve tıbbî bakım görmesini sağlamak” görevini devlete yükleyen hükmünden de istifade edecektir.

6972 Nolu Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanunun 1. maddesinde “beden, ruh ve ahlâk gelişmesi tehlikede olup, a) ana ve babasız, b) ana ve babası belli olmayan c) ana ve babası tarafından terkedilen, d) ana ve babası tarafından ihmal edilip fuhuşa, dilencilige, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanmaya veya serseriliğe sürüklenmek tehlikesine maruz bulunan çocuklara (korunmaya muhtaç çocuklar)” adını vermiş ve müteakip maddelerinde de bu çocukların korunmasıyla alakalı hükümleri vâzetmiş bulunmaktadır (22).

“Hazırlanacak kanunlarda çocuğun çıkarları önemle göz önünde bulundurulmalıdır” şeklindeki Çocuk Hakları Beyannamesinin ikinci ilkesinin ikinci cümlesi hükmünün de Türk Hukuk Sisteminde nazara alındığı kurallara rastlamak mümkün olmaktadır. Bahusus, ileride alakalı ilkelerde tetkik edeceğimiz, Anayasamızın 50. mad. III. fıkrası, 43. mad., 135 mad. II. fıkrası hükümlerini, muhtelif sebeplerle çocuk çıkarlarını ön plânda nazarı itibare alan genel kurallar olarak görmekteyiz.

Anayasamızın bu hükümleri dışında, Medenî Kanunumuzun birçok ve bilhassa 273. ved.; Ceza Kanunumuzun 53., 54., 182., 414., 415., 416., 423., 430., 435., 436., 545., 574/II, 550., 445, 446., 473/I, 474., 476., 478., 468., 469. ve diğer; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunumuzun 127.; Polis Vazife ve Salâhiyetler Kanunumuzun 2., 11., 12.; Belediyeler Kanunumuzun 15. /b. 33 ve 44. maddeleri ile diğer bazı kanun, tüzük ve yönetmeliklerin (24) muhtelif maddelerinde vâzedilen hükümlerle çocuğun çıkarları önemle gözönünde tutulmuştur.

(22) Bu kanunla getirilen koruma tedbirleri hakkında bkz. İNAN, age. Birinci Bölüm, ikinci Ayırım § 2. II A sah. 36 ved.

(23) Özel (Medenî) Hukukta çocuğu koruma hakkının prensipleri için bkz. İNAN, age. İkinci Bölüm, Birinci Ayırım § 1. sah. 104 ved. ve çocuğun Ana-Babaya karşı korunması hakkında ikinci bölüm ikinci ayırım § 3 sah. 139 ved.

(24) Diğer Kanun, Tüzük ve Yönetmelik hükümleri için bkz. İNAN, age. birinci Bölüm, ikinci Ayırım § 2. sah. 36 ved.

C - Üçüncü İlke :

“Çocuk doğduğu andan itibaren bir ad ve tabiyet sahibi olmağa hak kazanmalıdır”.

Çocuk Hakları Beyannamesinin bu ilkesinin Türk Hukuk Sistemindeki etkisini “çocuğun adı” ve “çocuğun tabiyeti” bakımından tetkik etmek yerinde olur.

1-Çocuğun adı:

Toplum içinde yaşayan kişileri birbirinden ayırmağa yarıyan bir alâmet, bir vasıta olarak tarif edilen,ad'ın, aynı aile kişilerini birbirinden ayıran nev'ine “özadı”; bir aileye mensup kişileri diğer aileye mensup kişilerden ayıran nev'ine de “soyadı” denir.

a-Özadı:

Özadın kazanılması yalnız çocuklar için bahse konu olur. Medenî Kanunumuzun 264. maddesinin son fıkrasında çocuğun adını ana-babasının koyacağı hükme bağlanmıştır. Ana -babanın anlaşamamaları halinde, babanın oyu üstündür (MK. mad. 263.).

MK. 290. maddesine göre, evlilik dışında doğan çocuğun adını anası kor.

Ana ve babası belli olmayan çocuklara özadının kimin tarafından verileceğine dair Medenî Kanunumuzda bir sarahat yoktur. Yalnız, MK. 39 maddesi, bu çocukların hükûmete teslim edileceğini, 317/I. maddesi de bunların belediyelerce infak edileceğini hükme bağlamıştır. Sicilli Nüfus Kanununun 21. maddesi, ana-babası belli olmayan çocuklara da bir adın verileceğini hükme bağlarken, 21/VI/1934 tarih ve 2525 Nolu Soyadı Kanununun 8. maddesi bu yetkiyi çocuğun bulunduğu yerdeki en büyük mülkiye âmirine bırakmıştır.

Çocuğun özadının seçimin de bir kaide mevcut değildir. Bunun için her hangi bir isim özadı olarak seçilebilir. Yalnız, bu seçimin hüsnüniyetle, itidal ve zevkle yapılması, nefret uyandıran, çocuğu ileride küçük düşürecek, sosyal durumunda alay konusu yapılacak isimlerin seçilmemesi lâzımdır.

b-Soyadı:

Hukuk sistemimize göre, çocuk, soyadını doğum tabii hadisesiyle elde edebileceği gibi, bir akdî münasebet neticesinde de kazanabilir.

aa-Doğumla soyadının kazanılması:

aaa-Medenî Kanunumuzun 259. mad. göre, nesebi sahîh çocuk babasının soyadını taşır.

bbb-Medenî Kanunumuzun 252 maddesine ve Özel Kanunlarına (25) göre, nesebi düzeltilmiş çocuk dahi babasının soyadını alır.

ccc-Medenî Kanunun 312. mad. göre, babası (veya babasının babası) tarafından tanınmış veya babalığına hükmedilmiş gayrisahîh nesebli çocuk babasının soyadını taşır.

ççç-Evlilik dışında doğan çocuk, tanınmamış veya babalığına hükmedilmemişse, anasının soyadını taşır.

bb-Akitle soyadın kazanılması:

Medenî Kanunumuzun 257. maddesine göre, evlâtlık olan çocuk, evlât edinen kimsenin soyadını taşımaya hak kazanır.

2-Çocuğun Tabiyeti:

Anayasamızın 54. mad. II. fıkrasında aynen "Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür". Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlık durumu kanunla düzenlenir (26)" hükmü vazedildikten sonra, aynı maddenin III. fıkrasında "vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kayıp edilir" hükmüne göre, çocukların muhtelif gruplar bakımından tabiyetlerinin tetkiki yerinde olur.

a-Sahîh Nesepli Çocuğun Tabiyeti:

Medenî Kanunumuzun 259. maddesi, sahîh nesepli çocuğun doğumla babasının vatandaşlığını kazanacağını hükme bağlamıştır. II. II. 1964 tarih ve 403 Nolu Türk Vatandaşlığı Kanunu, bu prensibi teyit edici hükümler vazetmekle beraber, sahîh nesepli çocuğun tabiyetini baba ve ana bakımdan ayrı ayrı nazarı itibare almıştır.

Türk vatandaşlığı Kanununun 1. maddesinin (a) bendine göre, Türkiyede veya yabancı bir memlekette Türk babadan olan çocuklar doğumları anından itibaren kendiliğinden Türk Vatandaşlığını" kaza-

(25) Bu özel kanunların sonuncusu 29/III/1965 tarih ve 554 Nolu olup, "Tescil edilmeyen Birleşmeler ile Bunlardan Doğan Çocukların Cezasız Tescili Hakkında Kanun" adını taşımaktadır. Bu kanunlar hakkında bkz. İNAN Ali Naim: Fıilî Birleşmelerle Bunlardan Doğan Çocukların Tesciline dair Mevzuat, Ank. 1958; İNAN, Ali Naim: Fıilî Birleşmelerle Bunlardan Doğan Çocukların Tesciline Dair Kanun, Yönetmelik ve Sözleşmeler Ank. 1965.

(26) Anayasamızın bu kuralının tenkidi için bkz. BERKİ, Osman, Fazıl: Yeni Vatandaşlık Kanununun tabiyetin kazanılması ve kaybı hakkında kabul ettiği esaslar. Ord. Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'e Armağan Ank. 1964 sah. 295 ve İNAN, age. sah. 118 dipnotu 29.

nırlar. Aynı maddenin (b) bendine göre de, Türkiyede veya yabancı bir memlekette Türk anadan doğupta, ancak babasının vatandaşlığını doğumla kazanmayan sahih nesebli çocuk anasının yani Türk vatandaşlığını kazanır.

b-Sahih Nesebe Denk Tutulan Çocuklar:

aa-Batıl Evlenmelerden Doğan Çocukların Tabiyeti:

Bu çocuklar doğumla babalarının vatandaşlığını kazanırlar (MK. mad. 125 den atfen MK. mad. 259). Türk Vatandaşlığı Kanununun 5. mad. III. fıkrasında, Medenî Kanunun bu hükümlerini teyiden aynen “butlanlarına karar verilmiş evlenmelerden doğan çocukların, ana veya babaları hüsnüniyetli olmasalar dahi Türk Vatandaşlığını muhafaza” edecekleri hükme bağlanmıştır.

bb-Nesebi Düzeltilmiş Çocukların Tabiyeti:

Bu çocuklar, doğumlarından başlayarak babalarının vatandaşlığını kazanırlar (MK. mad. 259 ve Türk Vatandaşlık K. mad. 2).

cc-Evlâtlığın Tabiyeti:

Evlât edinme ile sahih nesebe denk neticeler meydana geleceği fikrinden hareket ederek ve MK. 259. mad. uygulayarak evlâtlığın da evlât edinen kimsenin vatandaşlığını kazanacağı sonucuna varmak ilk bakışta mümkün görülmüyorsa, Türk Vatandaşlığı Kanununun 3. maddesinin esas itibariyle “evlât edinme evlâtlığın vatandaşlığına tesir etmez” hükmü, bu düşünüş tarzına mani olmaktadır. Bununla beraber, istisnâî olan, 1) evlâtlığın vatansız olması, 2) evlâtlığın ana ve babasının bulunmaması, 3) evlâtlığın ana-babasının nerede olduğunun bilinmemesi hallerinde evlâtlık, evlât edinen kimsenin vatandaşlığını kazanabilir.

c-Gayrisahih Nesebli Çocukların Tabiyeti:

Evlilik haricinde doğan çocuk (anaya nazaran gayrisahih nesebli çocuk) anasının vatandaşlığını kazanır (MK. mad. 311). Türk vatandaşlığı kanunu, 1. mad. (c) bendinin “Türk anadan evlilik dışında doğan çocuklar doğumlarından başlayarak Türk vatandaşdırlar” hükmü ile MK. hükmünü teyit etmektedir.

Evlilik dışında doğan çocuğun babaya nisbeti babalık hükmü veya tanıma suretiyle belli olmuşsa, (babaya nazaran) gayrisahih nesebli çocuk babasının vatandaşlığını kazanır (MK. mad. 312). Bahusus, Türk vatandaşlığı K. 2. mad. (b) ve (c) bendleri doğumdan başlayarak

babalığı hâkim hükmü ile veya tanıma ile tahakkuk eden yabancı anadan evlilik dışında doğan çocuğun Türk babanın vatandaşlığını kazanacağını hükme bağlamıştır.

Ç - Dördüncü İlke :

“Her çocuk yeterli beslenmeyi, meskeni, dinlenmeyi ve tıbbî bakım temin edecek sosyal güvenlikten istifade etmelidir”.

Anayasamızın 52. maddesinin “Devlet, halkın gereği gibi beslenmesini . . . sağlamak . . . için gereken tedbirleri alır”, 48. maddesinin “herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilâtı kurmak ve kurdurmak devletin görevlerindedir”, ve 49. maddesinin “Devlet herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir.

Devlet yoksul veya dar gelirlî ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır” hükümlerinde Çocuk Hakları Beyannamesinin dördüncü ilkesinin etkilerine rastlamak mümkündür.

Memleketimizde, çocukların yeterli beslenmesini, meskenini, dinlenmesini ve tıbbî bakımını temin edecek sosyal güvenlik tedbirleri gerek resmî ,gerek özel kuruluşlarca günden güne artmakta isede, bunlar ihtiyaç karşılayacak miktardan ve nitelikten bir hayli uzak bulunmaktadır.

D - Beşinci İlke :

“Bedeni, fikrî veya sosyal bir illetten muzdarip çocuk özel durumunun icap ettirdiği özel tedavi, eğitim ve ihtimamı görmelidir”.

Anayasamızın 50. mad. IV fıkrasındaki “Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları, topluma yararlı kılacak tedbirleri alır” hükmü ile Çocuk Hakları Beyannamesinin beşinci ilkesine geniş ölçüde yer vermiş bulunmaktadır.

5/1/1961 tarih ve 222 Nolu İlk öğretim ve Eğitim Kanunumuz da 12. maddesinde, mecburî ilk öğretim çağında buldukları halde, zihnen bedenen, ruhen ve sosyal bakımdan özürllü olan çocukların özel eğitim ve öğretim görmelerini sağlamak görevini Millî Eğitim Bakanlığına vermiştir.

6972 Nolu Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanunun 22. maddesinde “korunmaya muhtaç çocuklardan sağır, dilsiz, kör,

vücutça sakat ve ruhen arızalı ve intibaksız veya benzeri durumda olduklarından, durumları hususi bir eğitimi icap ettirenlerin”, yine Millî Eğitim Bakanlığınca kurulacak müesseselere alınacağını⁽²⁷⁾ ve hattâ aynı maddenin II. fıkrasında “Türk Ceza Kanununun 53., 54., 57. ve 58. maddelerine göre terbiye tedbirleri icap eden çocuklar hakkında” Adalet Bakanlığının hususi yurtlar açmasını ve bu hususta Millî Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile işbirliği yapmasını” âmir bulunmaktadır⁽²⁸⁾.

Muhtelif Kanunlarımızda, ezcümle 24/IV/1930 tarih ve 1593 Nolu Umumî Hıfzıssıhha Kanununun muhtelif maddelerinde ve bilhassa “Çocuk Hıfzıssıhhası” adını taşıyan altıncı babının birinci fıkrasında, Belediyeler Kanununda (mad. 15 bent 45), Fuhuşla ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zuhrevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesinin muhtelif maddelerinde çocukların sağlıklarının korunması ile alakalı çok çeşitli hükümler vazedilmiş olmasına rağmen, özel durumlarının icap ettirdiği tıbbî tedaviyi yapacak ve gerekli ihtimamı gösterecek özel müesseseler memleketimizde yok denecek kadar azdır. Bu nev’i faaliyetler tamamen özel mahiyet taşıyan müesseseler, daha doğru deyimi ile dernekler tarafından yürütülmektedir⁽²⁹⁾.

E - Altıncı İlke :

“Çocuk mümkün olduğu kadar ana-babasının ihtimam ve sorumluluğu altında sevgi ve şefkatle büyümek imkânına sahip olmalı, küçük çocuk istisnai durumlar dışında anasından ayrılmamalıdır. Toplum ve kamu makamları, ailesiz ve muhtaç durumda olan çocuklara özel ihtimam göstermeli, çok çocuklu ailelere yardımlarda bulunmalıdır”.

(27) Memleketimizde, bedenî, fikrî veya sosyal bir illetten muzdarip çocuklar için özel durumlarının icap ettirdiği eğitim müesseseleri peyder pey meydana getirilmektedir. Bahusus, Ankara’da ve Gaziantep’te körler, İstanbul, İzmir, Ankara, Diyarbakır ve Adana’da sağır ve dilsizler için özel okul ve yetiştirme yurtları tesis edilmiştir. Bununla beraber, geri zekâlı çocukların öğretimi ve eğitimi ile meşgul olacak özel okullar memleketimizde henüz mevcut değildir. Bazı okullarda normal okul bünyesi içinde alt sınıflar (geri zekâlı çocuklar için) ve üst sınıflar (üstün zekâlı çocuklar için) teşekkül ettirilerek gerekli eğitime tecrübe safhasında girilmiştir. Hatta Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Anayasamızın 50.222 Nolu ilköğretim ve Eğitim Kanununun 6,12, ve 13. ve 6972 Nolu Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanunun 22. maddeleri hükümlerine göre, “Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Yönetmeliği” (RG. 18 Ocak 1968 sayı 12803, sah. 5 ved.) hazırlanmış ve özel eğitime ihtiyacı olan çocuklar muhtelif guruplara ayrılarak eğitimlerinde uygulanacak usuller tesbit edilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. İNAN, age. Birinci Bölüm, üçüncü Ayırım § 1. B. 2 sah. 65 ve oradaki dipnotları.

(28) Adalet Bakanlığınca, kanunun bu hükümlerini yerine getirici mahiyette “özel yurtlar” tesis edilmemiştir. bkz. İNAN, age. Birinci Bölüm, Üçüncü ayırım § 1.B. 3 sah. 66 ved.

(29) Geniş bilgi için bkz. İNAN, age. birinci Bölüm Üçüncü Ayırım § 1. III ve IV. sah. 73 ved. ve 78 ved.

Çocuk Hakları Beyannamesinin bu ilkesinin geniş tarzda etkisini, Medenî Kanunumuzun “karşılıklı vazifeler” kenar başlığı adı altında, ana-babanın ve çocukların karşılıklı olarak birbirlerine yardım ve saygı vazifelerini hükme bağlayan 260 ve devamındaki maddelerinin hükümlerinde görmekteyiz. Bu maddeler hükümlerine göre, çocuk, ana-babasına yardım ve saygı görevini yerine getirirken; ana-babası da ona karşı çocuğunu yetiştirmekle sevgi ve şefkat göstermekle görevlerini yerine getirir. Hatta Medenî Kanunumuz, çocuğun ana-babasına; ana-babanın, çocuğuna karşı bu görevlerini yerine getirmemesini 457. maddesinin 2. bendinde “murisine veya ailesine karşı kanunen mükellef olduğu vazifeleri ifada büyük bir kusur” kabul edip, mirastan iskat sebebi olarak vazetmiştir.

Hâkimin takdir hakkına en geniş uygulama alanı bırakan Medenî Hukuk Sistemimize göre de istisnâî yani çocuğun menfaatına uygun düşmeyen haller haricinde küçük çocuk anasından ayrılmıyacaktır (MK. mad. 148, 149, 262, 264/I, 275, 276, 311, 312, 313.).

Çocuk Hakları Beyannamesinin, ailesizve muhtaç durumda olan çocuklara toplum ve kamu makamlarının özel ihtimam göstereceğine dair ilkesine uygun olarak ta, muhtelif kanunlarımızda hükümler sevk edilmiştir. Örnek olarak: MK. 39, 317/I; Belediyeler Kanununun 15-18, 48.; Umumî Hıfzıssıhha K. 165; Köy kanununun 13. bent 19 maddeleri hükümleri gösterilebilir.

İlkenin “çok çocuklu ailelere yardım” ile alâkalı hükmünün etkisine de Belediyeler Kanunumuzun 15. mad. 34 bendi örnek teşkil eder.

F - Yedinci İlke :

“Her çocuk eğitim görmelidir. Eğitim, hiç olmazsa ilk öğretim derecesinde ücretsiz ve zorunlu olmalıdır”.

Anayasamızın 50. maddesi I. fıkrasında, “halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarının sağlanması” “devletin başta gelen ödevleri” arasında nazarı itibare alınmış bulunmaktadır. “Eğitim ve öğretim”in “devletin gözetim ve denetimi altında” serbest olduğu hükmünü⁽³⁰⁾ 21. madde-

⁽³⁰⁾ Bu maddesi ile Anayasamız, eğitim ve öğretimde gözetim ve denetimi kendisinde mahfuz tutarak, çocuğun eğitim ve öğretiminin sorumluluğunu, kendisine en iyi gelebilecek eğitim ve öğretimi tâyin edebilecek durumda olan ana-babaya veya onlar yerine kaim olacak kanunî mümessillerine bırakmıştır. Böylece, Anayasamız, gerek İnsan Hakları Evrensel Demecininin 26. maddesinin III. fıkrasının “Ana-Baba çocuklarına verilecek eğitim nevini tercihan seçmek hakkına haizdirler” prensibini, gerek Çocuk Hakları Beyannamesinin bu prensibini en iyi şekilde benimsediğini göstermiştir. Çocuğun dinî eğitiminde dahi Anayasamız 19. mad. IV. fıkrasında aynı prensibi kabul etmiştir. Anayasamızın bu kuralı ile MK. 264/II, 265, 266. maddeleri hükümlerini karşılaştırınız. Çocuğun eğitimi hakkında geniş bilgiler için ARSEL, İlhan: Türk Anayasa Hukuku'nun Umumî Esasları, Ank. 1962 sah. 471 ved.

sinde koyan Anayasamız, 50 .maddesinin II. fıkrasında da”, ilköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburî” ve “devlet okullarında parasız” olduğunu hükme bağlamıştır (İlköğretim ve Eğitim K. mad.2).

Anayasamızın bu genel prensibine uygun olarak memleketimizde çocuk, bedenî, zihnî, ahlâkî gelişmesini ve yetişmesini kazanmak için altı yaşını bitirdiği yılın Eylûl ayından, beş yıl devam eden ilk okulu (İlköğretim ve Eğitim K. mad. 8), zamanında bitirmemesi halinde ondört yaşını bitirip onbeş yaşına girdiği yılın öğretim yılı sonuna kadar okula devama mecbur tutulmuştur (İlköğretim ve Eğitim K. mad.3).

Anayasamız, 50. maddesinin III. fıkrasında ayrıca “maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilere “en yüksek öğrenim derecelerine kadar çıkmalarını sağlama amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları” yapma görevini de devlete vermiş bulunmaktadır.

G - Sekizinci İlke :

“Çocuk, her türlü ahvalde ilk himaye ve yardım gören olmalıdır”.

Çocuk Hakları Beyannamesinin bu ilkesine, Türk Hukuk Sisteminde doğrudan doğruya yer veren bir hükme rastlamak mümkün olmamaktadır. Hukukî bir kuralla herhangi bir müeyyide altına alınmış olmamakla beraber, her toplumda olduğu gibi, toplumumuz da çocukların korunmasının zorunluluğuna inanan bir gelenek anlayışına sahip bulunmaktadır. Zira, böyle bir hareket tarzını ihtiyar etme herşeyden evvel ahlâkî ve sosyal bir yardım vazifesinin yerine getirilmesidir. Kaldığı, bazı hallerde kişilerin mümkün olan yardımı yapmamaları ceza kanunlarında suç sayılmıştır (MK. 39 maddesini Türk Ceza K. mad. 476 karşılaştırmız) ⁽³¹⁾.

H - Dokuzuncu İlke :

“Çocuk, ihmalin, zulmün ve istismarın hernev'ine karşı korunmalı; hiçbir şekilde ticaretin konusu olmamalı; asgari bir yaştan önce istihdam edilmemeli ve sıhhatına veya eğitimine veya bedeni, fikri, ahlâkî gelişmesine engel teşkil edecek bir meslek veya işte istihdama zorlanmamalı ve istihdamına müsaade edilmemelidir”.

Anayasamızın 14. maddesi III. ve IV. fıkralarında, İnsan Hakları Evrensel Demecinin ilkelerine de (mad. 5) uygun olan, Çocuk Hakları Beyannamesinin bu ilkesinin birinci fikrini aynen “kimseye eziyet ve işkence yapılamaz”, “insan haysiyetiyle bağdaşmayan cezalar konu-

⁽³¹⁾ Bu hususta geniş bilgi için bkz. İNAN age. Birinci Bölüm İkinci Ayırım § 2, II. 3 b. sah. 38 ved.

lamaz" hükmü ile benimsemiş bulunmaktadır. Medenî Kanunumuz, 267. maddesinde ana-babaya çocuk üzerinde tedip hakkını tanıırken, bu hakkın ve diğerlerin zulüm ve istismar derecesini bulması halinde 272. ved. maddelerinde hâkimin gerekli tedbirleri alacağını ve bilhassa 274 maddesinde "nüfuzunu ağır surette suiistimal eden" veya "fahiş ihmalde bulunan ana ve babadan "velâyet hakkının nez'edileceğini hükme bağlamış bulunmaktadır (32). Hatta, terbiye ve inzibat vasıtalarını suiistimal edenler hakkında Türk Ceza Kanunu cezaî müeyyideler vazetmiştir (mad. 477 ved.).

Çocuk, hiçbir şekilde ticaretin konusu olamaz. Devletler, uzun yıllardan beri "beyaz kadın ve çocuk ticaretini" milletlerarası bir suç saymak ve muhtelif tarihlerde akdettikleri sözleşmelerle bu nev'i ticareti önlemek için müşterek tedbirler almak gayretleri içindedirler (33).

Türk Ceza Kanunu, 8. babının 3. fashında "fuhşiyata tahrik" başlığı altında 435. ve 436. maddelerinde kadın ve çocuk ticaretine mani olucu hükümler sevkettmiştir ve hattâ 6. maddesinin son fıkrasında "bir Türk veya yabancı", yukardaki maddelerde yazılı suçları "yabancı memleketlerde işlerse resen takibat yapılarak" o maddelerdeki cezalarla cezalandırılacağı hükme bağlanmıştır (34).

Anayasamız, çocukların çalışma şartları ile alâkalı olarak, 43. maddesinin I. fıkrasında "kimse yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılmaz" hükmünü vazettikten sonra, aynı maddenin II fıkrasının "çocuklar... çalışma şartları bakımından özel olarak" korunacağını âmir olan hükmünün uygulamalarına, 12/Ağustos 1967 tarihinde yürürlüğe giren 28/VII/1967 tarih ve 931 Nolu İş Kanunumuzun muhtelif maddelerinde rastlamaktayız. Örneğin, İş K.67. maddesine göre, onaltı yaşını doldurmamış çocukların hangi işte olursa olsun, okula gidenler için ders saatleri de hesaba katılmak şartıyla günde sekiz saatten fazla çalıştırılmaları, 68. maddesine göre, maden ocakları, kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altı veya su altı işlerinde onsekiz yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmaları; 69. maddesine göre, sanayie ait işlerde onsekiz yaşını doldurmamış çocukların gece yani saat 20 den sonra çalıştırılmaları yasak-

(32) Çocukların Ana-babalarına karşı korunmaları hakkında bkz. İNAN, age. İkinci Bölüm ikinci Ayırım § 3. sah. 139 ved.

(33) Çocuk ticaretinin önlenmesi için yapılan Milletlerarası çalışmaların tarihi gelişmesi için bkz. DOBLER agt. § 7-10 sah. 43-61; MERAY, Seha L.: Devletler Hukukuna Giriş Cilt I, 2. bası, Ank. 1960, sah. 191 ve bilhassa ÇAĞLAYAN, M.Muhtar: Fuhşiyata Tahrik, Fuhuş için aracılık ve kadın ticareti cürümleri, İst. Baro Der. 1955 cilt XXIX sayı 4. sah. 160 ved.

(34) Bu maddelerdeki suçların unsurları hakkında bkz. ÇAĞLAYAN agm. sah. 172 ved. ve 189 ved.

lanmıştır. 80. madde, oniki ilâ onsekiz (bu dahil) yaşına kadar çocukların herhangi bir işe alınmadan evvel kanunda öngörülen sağlık müesseselerince muayyenelerinin yaptırılacağını ve işin niteliğine ve şartlarına göre çocukların yapılarının dayanıklılığının tesbit edileceğini ve çocuk onsekiz yaşını dolduruncaya kadar, enaz altı ayda bir, aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek o işte çalışmaya devamında bir sakınca olup olmadığının kontrol edileceğini hükme bağlamıştır⁽³⁵⁾.

İlköğretim ve Eğitim Kanunumuz 59. maddesinde, ilk öğretim çağında olan ve mecburî ilk öğretim kuruluna devam etmeyen çocukların resmî ve özel işlerde ücretli veya ücretsiz olarak çalıştırılmalarını yasaklamıştır.

İ - Onuncu İlke :

“Çocuk, ırk, din veya insanlar arasında ayrılık yaratan durumların gerektirdiği muamelelerden korunmalı, enerjisi ve yeteneklerini hemcinslerinin hizmetine adayacak anlayış, sabır, evrensel sulh, dostluk, evrensel kardeşlik ruhu ve düşüncesi içinde yetiştirilmedir”.

Çocuk Hakları Beyannamesinin bu ilkesine Hukuk Sistemimizde doğrudan doğruya yer veren bir kurala rastlanmamaktadır.

Anayasamızın “Başlangıç”ında da belirtildiği gibi, “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesine bağlı Türkiye Cumhuriyeti, bu ilkenin gerçekleşmesi amacıyla, çocuklarının “enerji ve yeteneklerini hemcinslerinin hizmetine adayacak anlayış, sabır ve evrensel sulh, dostluk, evrensel kardeşlik ruhu ve düşüncesi içinde yetiştirmeğe “gayret sarfedecektir”⁽³⁶⁾. Kaldı ki, Anayasamız, 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyetinin “İnsan Hakları . . . temel ilkelerine dayanan . . .” bir “hukuk devleti” olduğunu gayet açık olarak belirtmiş bulunmaktadır.

⁽³⁵⁾ İş Kanununun Çocukların Çalışma şartları ile alakalı diğer hükümleri hakkında bkz. İNAN, age. Birinci Bölüm ikinci Ayırım § 2 sah. 57 ved. Bu husustaki milletlerarası faaliyetler için bkz. DOBLER agt. § 11-15 sah. 62-87 ve Türkiye’nde imzaladığı, Avrupa Sosyal Haklar Temel Yasası Başlangıç Hükümleri 7 ve 17 ile madde 7.

⁽³⁶⁾ İlk okullarımızda, her sabah derslere başlamadan,

“Türküm, doğuyum, çalışkanım;

Yasam, küçüklerimi korumak ,büyüklerimi saymak;” ifadeleriyle başlayıp

“Ey varlığımızı yaşatan ebedî Şef ATATÜRK:

Açtığın yolda, kurduğun ülkede, gösterdiğin amaçta hiç durmadan yürüyeceğimize andçeriz” şeklinde biten “Andımız”la Türk çocuklarına daha küçük yaştan bu ilke öğretilmeğe çalışılmaktadır. Bu and içinde, Türk Çocuklarının, insan haysiyet hürriyet, ve insan hakları temel ilkelerine bağlılığını ifade eden ibarelere de yer verilmesi şayanı arzudur.